

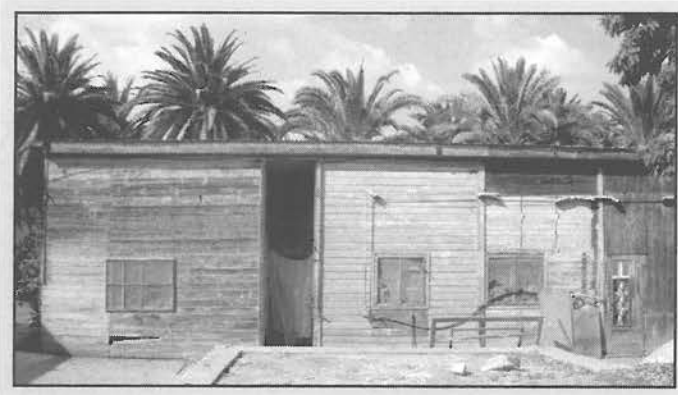

מערכת "הגלילה"
מאחזת
שנה טובה ומאושרת

צריף הילדים בבית זרע ברכה בנתור

אין ילד מילדי בית זרע הראשונים שאינו זוכר את קציצות הבשר, שנתחבו לקירות העץ המחוררים של צריף חדר האוכל כדי להימנע מאכילתן. יש אומרים שהן מחזקות את קירות הצריף עד עצם היום הזה, ויש הטוענים שאלה חוזקו באמצעים אחרים, למשל ביצים קשות, סרדינים ועוד

כדי שלא נצטרך לאכול אותן. יש אומרים שהן מחזקות את קירות הצריף עד עצם היום הזה, ויש הטוענים שאלה חוזקו באמצעים אחרים, למשל ביצים קשות, סרדינים ועוד. דוד בן ישי זוכר שהקציצות הועברו בשרשרת מילד לילד, מתחת לשולחן, עד שהגיעו אל דוד שטראוס שישב רחוק מהמטפלת, והוא שתחב אותן לחור הסמוך אליו. יש לציין כי דוד מכחיש את המידע הזה, וטוען שאליו הועבר התרד, שאהב לאכול. אני, שאהבתי חלב (עם/בלי קרום), קיבלתי בהחבא את כוסות החלב של הילדים, ושתייתי לפחות חמש כאלה בכל בוקר. עם העוף המכובס, לעומת זאת, היו לי בעיות קשות, ולא פעם נשארתי בחדר האוכל זמן רב אחרי כולם, לועסת ולועסת את העוף היבש. לבסוף ויתרה המטפלת (אולי התייאשה) ונתנה לי שחרור, עד הפעם הבאה...

לימים בנו בבית זרע בתי ילדים עם מטבחון ואולם אכילה. כיתות ה' ו-ו' המשיכו לאכול בצריף עוד כמה שנים, עד שהרשו להם לאכול בחדר האוכל של הגדולים!! צריף הילדים נעזב אז מילדינו, ונוצל כחדר אוכל כשר לפסח לחברי הקבוץ המעונוינים בכך ולאורחיהם.

שאר חלקי הצריף שימשו לצרכים שונים. מרפסותיו נסגרו בשלב זה או אחר, והוא נמסר לשימוש של שלושה מאמני הקיבוץ. אלה ארגנו לעצמם מזגנים, אך גם כך העמידו תנאי העבודה בצריף מבחן רציני לנחישותם ליצור.

לאחרונה נבדק הצריף ונמצא בלתי בטיחותי בעליל - חורבה אמיתית שיידרשו סכומי עתק להביאה למצב סביר. הוחלט להרוס אותו, ובקרוב הוא יעלם מנוף הקיבוץ. יחד איתו ייהרסו הרבה זיכרונות ילדות מתוקים-מרירים, אבל אולי נוכל לספור סוף סוף כמה קציצות היסטוריות טמנו דורות של ילדים בין קירותיו...

ברכה בנתור היא ארכיונאית בית זרע.

צריף הילדים, כשמו כן הוא: צריף שהוקם בסוף שנות השלושים של המאה הקודמת כגן ילדים (חציו המערבי) וחדר אוכל לילדי בית הספר (חציו המזרחי). בחזיתם של שני החצאים היו מרפסות מקורות (באסבסט, אלא מה), ובחיבור שביניהם, מלפנים, הוקם חדר סגור שבו שכן המטבח - שני כיורים לרחיצת כלים ומשטח להכנת הארוחה. לא בישלו שם, והאוכל הובא ממתבח הילדים הסמוך. ברכה כהנא (מקבוצת מרקנהוף, המייסדים) מונתה לאחראית על חדר האוכל ועל הקניית הרגלי אכילה לדור שסעד בו.

השימוש בצריף כגן ילדים הסתיים כנראה בשלב די מוקדם, אולי עם הסבת אחד המבנים הראשונים של הקיבוץ ל"גן ירדן". החצי הפנוי נשאר ברשות מערכת החינוך, שניצלה אותו ככיתה, כחדר ריתמיקה וכחדר עבודה למימיות אסתר, פנינה ואחרות. דוד בן ישי זוכר שבכיתה היא התקיימה בשנת 1941 ישיבה סודית של אנשי הביטחון מהקיבוץ עם נציגי הפלמ"ח - ישיבה שעד היום אסור להזכירה...

בשנים הראשונות, לפני שנפתח בבית זרע בית ספר יסודי, למדו הילדים בבית החינוך המשותף בדגניה א', שם אכלו בבוקר ובצהרים. כשסיימו את הבילוי עם ההורים אחר הצהרים התכנסו בצריף הילדים לארוחת הערב. לא יישכחו קבלות השבת שהתקיימו בו, בניצוחו של ברוך קלס האגדי: "החמה-ה-ה-ה מראש האילנות הסתלקה-ה-ה. בואו ונלך לקראת שבת המלכה-ה-ה!!" וכולי וכולי...

בראש זיכרונות הילדות מהצריף עומדים סיפורי הקציצות: אין ילד שלא יספר על קציצות הבשר, שהוכנו במסירות על ידי עובדות המטבח כדי שנגדל ונשמין כראוי, ושנתחבו לקירות העץ המחוררים

איתן ארנון (אחד מהאמנים המתפנים היום מהצריף) על המדרגות

סיכום הפעילות בצמון בתשס"ט:

ניקו, ניכשו עשבייה, צבעו ותחזקו את האתרים, ועשו עבודה נפלאה. טיפול דומה הוענק על ידם לאסס ולחדר המכונות בתל עדשים. פעילות חינוכית זאת תהפוך למסורת קבועה.

השנה התחלנו בפעילות אינטנסיבית לביצוע סקרים בקיבוצים בצפון, לקראת הכנת תוכניות שימור. במועצה האזורית הגליל העליון הסתיים הסקר ונבחרו אדריכלים להכנת תוכנית רעיונית. גם במועצה האזורית עמק זרעאל התקיים סקר ועתה נבחרים האדריכלים לביצוע הפרויקט. הבאות בתור הן המועצות האזוריות גלבוע והגליל התחתון.

מאבק נחרץ של המועצה מנע את הריסת בית הפלמ"ח בקיבוץ אלונים ובית אונגר בצפת (ראו המדור "מאבקי שימור"). לדאבוני לא הצלחנו למנוע את הריסת בית שלוה בצפת.

אנחנו מצויים בתחילת עבודה בשלושה מוקדים: מרכז הנצחה לנופלי נבי יושע בבסיס מג"ב במצודת כ"ח; מרכז למורשת המושבה ההיסטורית משמר הירדן במשטרת גדות; שיקום ושחזור מתחם בית הכנסת סניור בטבריה.

ולסיום - גילוי מזהים של רשת תת-קרקעית של תעלות ובורות מים וחדר מנועים, במצודת טגארט בנצרת, בסיס פיקוד העורף היום. נקראנו על ידי מרכז הבינוי של צה"ל לחזות בשרידיים מתקופת המנדט ולייעץ בנושא שימור המקום ושילוטו. תיעדנו את הפרטים, שישארו חשופים בחלקם ומוגנים בזכוכית מחוסמת.

הייתה זו שנה ברוכת פעילויות, המחייבת אותנו להמשיך ולאתר נאמני שימור לקראת השנים הבאות. אנא התגייסו לעזרתנו ותהיו תורמים ואף נתרמים. אני מאחל לכולכם שנה טובה.

השנה התאפיינה במגוון רחב של פעילויות: אירועי תרבות ואמנות, ימי עיון, חנוכת אתרים ומאבקים למניעת הרס מבנים.

האתר במשטרת נהלל ממשיך להפיק אירועי תרבות נוסטלגיים לצד פעילות חינוכית. החידוש של קיץ זה היו קייטנות לילדים בגילאי 6-10, בהן שוחזרה פעילות הנוטרים בעמק בתקופת המנדט, בין השאר בעזרת רובי עץ שיוצרו במיוחד בנגריית המועצה לשימור. על פעילות זו ניצחה ביד רמה ובהצלחה רבה ענת יוניס, מנהלת האתר.

באתר תחנת הרכבת בכפר יהושע נסגרה בימים אלה התערוכה "על גלגלים", כשקדמה לה התערוכה "כך היינו". אוצרת התערוכות רחל הריס מבצעת באתר עבודה מקצועית, ומכינה עתה שתי תערוכות חדשות. התערוכות מוצגות בגלריה שבמבנה הדו-קומתי ובשני קרונוות שהוכשרו לתצוגה.

במסגרת ימי העיון העלינו את זכרו של רמי שבילי, שסייע בהקמת אתר מורשת הנוטר והשוטר במשטרת נהלל.

ציינו שש שנים לעיתון "הגלילה" בערב מרתק. הנחנו אבן פינה למרכז מבקרים להנחלת מורשת המושבה ההיסטורית משמר הירדן.

הנחנו את צריף בן צבי המחודש בקיבוץ בית קשת. האתר מתוחזק ומופעל על ידי "רדיו קול רגע". המועצה לשימור מקיימת סיורים וביקורים במקום לפי הביקוש.

תלמידי החטיבה העליונה בבית הספר "ימין אורד" בטבעון, בשיתוף המועצה המקומית והמועצה לשימור, "אימצו" את מפעל הסייד באלרואי, את תחנת הרכבת בקריית חרושת ואת מחסן הנשק בקריית עמל. הם

גשר טירת צבי ראובן אור

צילום: ראובן אור

אחרי נפילתם של חיים שטורמן, אהרן אטקין ודוד מוסינזון ביי"ח אלול תרצ"ח, אושרה סלילת דרך לטירת צבי שעקפה את הכפרים הערביים. חברי טירת צבי שבנו את אחד הגשרים שעל תוואי זה השאירו עליו מזכרת

אז בשם א-זָרְעָא, שם הוקם קיבוץ טירת צבי. בעקבות הטרקטור נסעו המשאיות עם ציוד הבנייה.

הבאים לקיבוץ החדש נאלצו לעבור דרך שני כפרים ערביים, מה שהיה מסוכן ביותר באותם ימים. פניותיהם הרבות של אנשי טירת צבי למוסדות, לסלילת דרך עוקפת, נדחו מחוסר תקציב, וביי"ח אלול תרצ"ח נהרגו חיים שטורמן, אהרן אטקין ודוד מוסינזון, ממנהיגי ההתיישבות בעמק, כשרכבם עלה על מוקש ליד הכפר סמריה. רק אז אישרו המוסדות סלילת דרך לטירת צבי בתוואי הכביש של היום, שעקפה את הכפרים הערבים. בסלילה הועסקו גם חברי טירת צבי, שחצבו אבנים ליד תל אבו

כולם שמעו על גשר שער הזהב ועל גשרים מפורסמים אחרים, אך מי יודע היכן הוא גשר טירת צבי? ליד צומת בית הספר "שקד", על כביש בית שאן-טירת צבי, ניצב גשרון בטון ועליו חרוט "גשר טירת צבי". איך ניתן שם זה לגשר הנמצא דווקא ליד שדה אליהו? כשעלתה טירת צבי על הקרקע, בכא' תמוז תרצ"ז, לא הייתה דרך ליישוב. ביום העלייה נסעה שירת העולים מבית אלפא, כשהיא עוקפת את בית שאן. בדרך בית שאן-יריחו, שהייתה אז דרך עפר, פנתה השיריה דרומה ועברה את הכפרים פרוונה וסמריה. מאזור צומת מירב של היום פילס טרקטור רתום לדיסקוס דרך מזרחה, לעבר חוותו של מוסא אל עלמי שנקראה

פרגי כדי לרבד את קטעי הביצה שבדרך. תוואי הדרך חצה תעלות מים שבהן זרמו מימי מעיינות הסביבה, והיה צורך לבנות גשרים מעליהן.

ליד צומת בית הספר "שקד" נובע מעיין חישה שנקרא אז עין אום חישי (או חישיק). מימיו הובלו בתעלת בטון קטנה אל "הבית האדום", ביתו של האיכר הטמפלרי וילנד. שרידי התעלה נראים עד היום ליד הכביש. כיום מנוקז המעיין בצנורות ואין שם זרימת מים.

צריך היה לבנות גשר מעל התעלה, והמשימה הוטלה על צוות הבנאים של טירת צבי. בסיום העבודה הנציח הצוות את פועלו על מעקה הבטון של הגשר, כמנהג הימים ההם. הכתובת אומרת: "גשר טירת צבי, 8.1.1939, יח' טבת תרצ"ט". כל העובר שם מוזמן לעצור לרגע ולראותה כמו עיניו. ראובן אור הוא בן למייסדי טירת צבי וחבר הקיבוץ.

תיעוד השטחים הפתוחים בארץ עשוי לעצור את תהליך ההתפוררות והנטישה של שטחים חקלאיים ושל היישוב החקלאי, וייתן להם כבוד, זהות ואולי גם את העתיד שלו הם ראויים

בגלל העיסוק החסר באופיים ובייעודם, אין אבא לשטחים שאינם שמורת טבע או יער. אין להם תיעוד, אין מודעות ואין הגנה עליהם בפרמטרים תכנוניים משמעותיים. אינני בטוח אם צורת החשיבה שאנו מציעים חדשה לגמרי בארץ, אך לי מוכרות דוגמאות שלה בעיקר באירופה. ראשית כל, היא מציעה לתעד את כל השטחים הפתוחים במרחב הכפרי שבין היישובים וסביב הערים: חלקות, טרסות ודרכים חקלאיות; מבנים חקלאיים, בריכות מים ותעלות ניקוז והשקיה; עצים בודדים וחורשות, שדרות וקבוצות עצים; מעיינות, אתרים ארכיאולוגיים וכו'. תיעוד כזה מעלה קודם כל את עושרם של

כשמתבוננים בתצלומי אוויר של יישובים כפריים ותיקים, העין אינה נעצרת בגבולות השטח הבנוי אלא ממשיכה באופן טבעי לבחון גם את השטחים הפתוחים המקיפים אותו. אם היישוב מצוי במישור - אלה בעיקר שטחים חקלאיים, ואם הוא בשטח גבעי או הררי זו בדרך כלל תערובת של שטחים טבעיים וחקלאיים. התבוננות מעמיקה יותר באותם שטחים פתוחים מגלה עולם בפני עצמו, שיש בו שילוב של מעשי ידי אדם, נכסי טבע ומרכיבי מורשת שחשוב לשמרם, גם אם אינם יצירות מופת אדריכליות. השטחים הפתוחים הם נושא מרכזי בתכנית המתאר הארצית הכוללת לבנייה, פיתוח ושימור, הידועה בשם תמ"א 35. היא מתייחסת אליהם כאל אזור אסור, מוגן מפיתוח, אך אינה נכנסת לעומקם של התכנים שיש בהם ואינה מדגישה במיוחד את חשיבותם. מעמדם בה הוא כשל תווך לא מוגדר, שכל מטרתו ליצור הפרדה בין ריכוזי שטח בנוי ולספק להם מס שפתיים של "ריאות ירוקות". בשטחים הפתוחים עוסקות גם תכניות מתאר ארציות נוספות, שאופיין סקטוריאלי, ויש גם תמ"א לנחלים וניקוז.

השטחים הפתוחים ואת ערכם, לא כמפרידים או מגבילים התפשטות של בניו, אלא כישות תכנונית הקיימת באופן עצמוני וטעונה בערכים של טבע ונוף, תרבות ומורשת. השטחים הפתוחים הם המקנים לכל אזור את זהותו המקומית: אגן החולה בגליל העליון; מרחבי העמק שבין הכרמל לגבעת המורה בעמק יזרעאל; הירדן וחופי הכנרת בעמק הירדן והמרחב שבין הכרמל לסלעי החוף בחוף הכרמל. תיעוד השטחים הפתוחים, כמו תיעוד אתרים ארכיאולוגיים ומבנים לשימור, הוא דרך המלך למודעות, לחינוך ולבסוף גם להגנה, כי אי אפשר להגן ולשמור אלא על דבר מוגדר, ידוע ומוערך. בנוסף - ההתייחסות לכלל השטחים הפתוחים כאל ישות הראויה לתכנון כולל תעלה את מעמד הקרקע החקלאית, שהיא חלק ניכר משטחים אלה, ויחד איתה את מעמד החקלאים והחקלאות, כמי ששומרים עליה. הצעה זאת עשויה גם לעצור את תהליך ההתפוררות והנטישה של שטחים חקלאיים ושל היישוב החקלאי, וייתן להם כבוד, זהות ואולי גם את העתיד שלו הם ראויים. אדריכל בצלאל רינות הוא מנהל משרד התכנון "בראשית" וחבר מערכת "הגלילה".

החקלאית" חוגגת תשעים

בספטמבר 2009 מלאו תשעים שנה להקמת "החקלאית" - הקואופרטיב הראשון בארץ-ישראל. זה אירוע בעל חשיבות היסטורית לענף גידול בעלי החיים בארץ, וראוי שסיפורו של האגודה יסופר כאן

והתגלה כיעיל ביותר. גם בפיתוח ההזרעה המלאכותית היה ל"חקלאית" חלק רב, בעזרת הרופאים ד"ר שטרומן, ד"ר טריינין, ד"ר אשכנזי וד"ר פוקס. בשנות הארבעים סיכם מזכיר האגודה את סוד הצלחתה, באומרו ש"היא נוסדה על ידי חקלאים, למען החקלאים ומנוהלת על ידי חקלאים". רופאי "החקלאית" ערכו את ביקוריהם על גב סוסים שהוחזקו על ידי האגודה. חידוש גדול היה הכנסתה של כרכרה שנרכשה ממאיר דיזנגוף (כשהוענקה לו מכוננית) ושימשה רופא מעפולה שהתקשה לרכוב. לאחר מכן נרכשו מכונניות לשימוש הרופאים.

ב-1946 יצאה משלחת של המרכז החקלאי, בראשות חיים גבתי, להשתלם בפיתוחים טכנולוגיים חדשים בארצות הברית. היא הביאה משם את רעיון הסככות הפתוחות לפרות, במקום המבנים הסגורים האירופיים. חידושים נוספים הובאו עם

השנים ונקלטו כאן בהצלחה, ובזכותם הפכה הארץ למובילה בתחום גידול בעלי החיים בעולם כולו.

בראשיתה ישבה האגודה בבית אבן ביבנאל, ולאחר מכן במשרד בטבריה. בשנות הארבעים עברה לחיפה ובשנים האחרונות היא פועלת ממשרדים באזור התעשייה של קיסריה. לרגל יובל התשעים אנו יוזמים שיפוץ של הבית ביבנאל שבו נוסדה, ואת הכרזתו לשימור.

הכתבה מבוססת על מאמר של שלמה דורי ז"ל, שייסד בין השאר את מוזיאון הרפת ביפעת, מתוך הספר פוקים בתולדות ענף הבקר לחלב בישראל, חלק ג', 2002.

"החקלאית" נוסדה בשנת 1919, בסוכות תרע"ט, בביתו של חיים יפה ביבנאל. מייסדיה היו כולם תושבי העמק מדגניה, מרחביה, מגדל, יבנאל, כנרת, מצפה, בית גן, סג'רה, מנחמיה ומסחה - שהחליטו על יסוד אגודה להבטחה (ביטוח) של מקנה מפני מחלות ותמותה. על עזרה וטרנירית לא דובר אז, כי בכל הארץ היו בימים ההם רק שלושה רופאי חיות יהודיים.

בית "החקלאית" בחיפה

עם העלייה השלישית ותנופת ההתיישבות בעמק גדל מספרם של חברי האגודה: בשנת תרע"ט היו בה 99 חברים ולהם 668 בעלי חיים מבוטחים; בתרצ"ט 2,467 חברים עם כ-22,600 בעלי חיים ובתש"ח 3,572 חברים ולהם כ-61,700 בעלי חיים מבוטחים. בעת הקמתה שירתה האגודה עשרה יישובים בעמק, וארבעים שנה לאחר מכן, ב-1959, העניקה שירותים ליותר מ-400 יישובים ברחבי הארץ.

בשנות העשרים עבדו ב"חקלאית" ארבעה

או חמישה רופאים, וב-1948 היה מספרם 55. בשנים הראשונות הייתה בעיה קשה של תרופות, והרופא הראשון ד"ר פרוינד ועוזרו התקשו להשיג בבתי המרקחת את הנחוץ להם. הדבר השתנה כשד"ר טברסקי הקים מחסן תרופות ייעודי של האגודה, שסיפק את רוב התצרוכות. לאגודה הייתה תרומה רבה למחקר ולהדברה של מחלות בעלי החיים, כשהמידע והחידושים הגיעו בדרכים מגוונות. ב-1946, למשל, הודיע חייל הבריגדה ששהה עם יחידתו בהולנד כי מצא שם רופא יהודי בשם ד"ר פרנקל, שפיתח חיסון נגד מחלת הפה והטלפיים. החיסון הובא לארץ

עובדי השירות הרפואי במושבה כנרת אמנון מיכלין

בגיליון האחרון של הגלילה כתבו זן בר-אל וזלמן גרינברג על חולי וכולירה בטבריה. באותן שנים התקיימה לא רחוק מטבריה מערכת רפואית צנועה ונשכחת מלב. הנה סיפורה

"ברחתי מטעמות פוליטיות". במושבה היה כבר בית מרקחת, והוא נרתם מיד לטיפול במגפות ובמחלות שהשתוללו באזור - כולירה, קדחת וטרכומה, וכך שימש כמיילד ומנתח לעת מצוא. יצא לו שם טוב ברחבי הגליל, וחיי רבים ניצלו בזכותו.

חפץ עשה לילות כימים בהכנת כינין, בעזרת מאזניים וכיריים פרימיטיביים. בראשית שנות העשרים עמד על הקשר שבין ספרו של גתה "יסורי ורתר הצעיר", שהתפרסם בארץ ב-1921, לבין גל ההתאבדויות שהגיע גם לכנרת. זה - לצד הרעב, הטיפוס והדזינטריה ופגיעות העקרבים והנחשים - סיפק לו עבודה רבה.

בית המרקחת שבו טיפל חפץ בחוליו היה בית האבן היחיד במושבה באותן שנים, ורבים צבאו על פתחו כדי לזכות בקורת גג, מיטה חמה וכוס תה. הוא ריפא את החולים באמצעים פשוטים, אבל בסדר וניקיון מעולים.

אמצעי התעבורה שעמדו לרשות העוסקים ברפואה באותם ימים הקשו מאוד על מתן עזרה במהירות הדרושה; כשחלה יוסף בוסל מדגניה בקדחת צהובה הבהילו אליו את ד"ר מלכין מראש פינה, אלא שהדרך ארכה יומיים ברכיבה על חמור... חפץ עצמו יצא אל חוליו כשהוא רכוב על פרדה. בוועידת הרופאים בטבריה התאונן על שקופת חולים מחזיקה חולה כרונית, היא הפרדה שלו... זו הוחלפה בהמשך באופניים ולאחר מכן באופנוע קל, ולבסוף זכה חפץ באופנוע גדול עם "סירה".

שפירא, ברגרט וחפץ טיפלו בחלוצי עמק הירדן במסירות, ולמרות התנאים הקשים הצליחו להציל חיים רבים. מן הדין שנעלה את זכרם בכבוד ובהערכה.

אמנון מיכלין חוקר את תולדות הרפואה והרוקחות בארץ.

מדי יום. על כך זכה למכתב חריף מד"ר הלל יפה. במלחמת העולם גויס ונהרג בקרב, ואשתו עזבה את הארץ עם ילדיהם.

בשנת 1912 הסתיים החוזה של שפירא בכנרת. היא התקבלה כחובשת בסגירה ומשם עברה לירושלים. באותה שנה הגיע לכנרת הבולט

חפץ בבית המרקחת

שברוקחי המושבות בשנים הבאות - יעקב חפץ, שנודע בסגולותיו הרפואיות ובתכונותיו האנושיות. עם עלייתו עבד כפועל חקלאי, עד שפגש בפתח תקווה בד"ר יצחק גרשון קרישבסקי, שהיה אז חובש ורוקח במקום. הלה הבחין עד מהרה שלחפץ ידע רב ברפואה, ועמד על כך שיעסוק במקצועו.

חפץ עבד בכנרת עד 1924. בהגיעו סיפר כי ברוסיה היה סגן רוקח, אך תעודותיו נותרו שם:

בראשית ימיהן של המושבות העבריות הראשונות היה לאנשי הרפואה המקומיים תפקיד משמעותי בניסיון ליצור בהן אורח חיים נורמלי, אך למרות זאת נעדרים רבים מהם מקורותיהן ה"רשמיים" של המושבות. ותיקי המושבה כנרת נוהגים לציין את יעקב חפץ כחובש הראשון במקום, אך לפניו עבדה עמם, בשנים 1911-1912, חובשת בשם נעמי שפירא. כנרת ודגניה היו אז באחריות השירות הרפואי של המושבה מנחמיה.

שפירא, ילידת הארץ, "רוקחת" וחובשת, רכשה את מקצועה ברוסיה. ד"ר דוד שוב, שעבד בצפון, יעץ לה שלא לנסוע ללמוד בחו"ל, מאחר שממילא "כל הרוקחים במושבות הם חסרי דיפלומים", אך היא נסעה ובהמשך תפקדה גם כרוקחת, אף שלא היתה מוסמכת לכך. מן המכתבים ששלחה להוריה בזיכרון יעקב עולה הווי החיים בכנרת באותן שנים: מאבקהם של אנשי המושבה עם המצוקה, הייאוש, המחלות והתנפלויות השכנים הערבים.

בנושאי רפואה כתבה, למשל: "מתקבל רופא בכנרת בחוה ובמושבה האדון הד"ר ברגרט... אני לא שבעתי נחת ממנו מפני שהוא מתנגד ללקיחת כינין יום יום...". במועד אחר כתבה: "ביום השבת בלילה הרגשתי כי חם לי בכל איברי ויותר מכפי הרגיל... מדדתי החום, היה 39 מעלות... חשבתי שאם למחרת לא יעבור החום - או אז אשלח לקרוא לרופא בלידן [מטבריה], או אסע אל טבריה אל בית החולים. למחרת החום לא היה יותר... בעת שחליתי חלו גם אחרים ואני מתוך המיטה ריפיתי גם האחרים". ד"ר יעקב ברגרט, שעליו כתבה שפירא, בא למושבה עם אשתו בראשית 1912. הוא היה כנראה רופא מצוין, אך כפי שעולה מהמכתב - לא האמין בטיפול מונע והתנגד ללקיחת כינין

מאבקי שימור שמעון צפרי, מנהל מחוז הצפון, המועצה לשימור

בית אונגר בצפת

הבעיה היא שחברי הוועדה הם אנשי מקצוע חיצוניים, שאינם מכירים את כל המבנים בעיר העתיקה בצפת. לכן

אפשרו בפזיזות הרס הבית ההיסטורי ובניית מבנה בן שתי קומות במקום.

המועצה לשימור פעלה בנחישות למניעת ההרסה,

באמצעות פנייה לחברי כנסת שהעלו שאלות לשר הפנים בנושא, קשר עם התקשורת הכתובה והאלקטרונית וכינוס נאמני שימור להפגנת מחאה בצפת ולהגשת עצומה לראש העיר. כל הפעולות הביאו לתוצאה המקווה - ראש העיר ביטל את החלטת האדריכלים וזים דיון חוזר, שבסופו הוכרז בית אונגר כאתר לשימור.

זו דוגמה קלאסית לשיתוף פעולה בין מטה המועצה לפעילים בשטח, שהניב תוצאה טובה.

קשה לומר שאני מופתע מהמשך ההרס של העיר העתיקה בצפת. זו מגמה ברוחה שמניעים אותה שיקולים זרים. אחרי הרס בית שלוה הגיע

תורו של בית אונגר, בו נרצחו ב-1936, עם פרוץ מאורעות תרצ"ו, אב ושלוש ילדיו. הבית עמד שנים עזוב ואטום, ומחלקת ההנדסה של עיריית צפת הציגה מידע חלקי ומטעה לוועדת האדריכלים של הרשות שדנה בתוכניות הבנייה החדשות באתר.

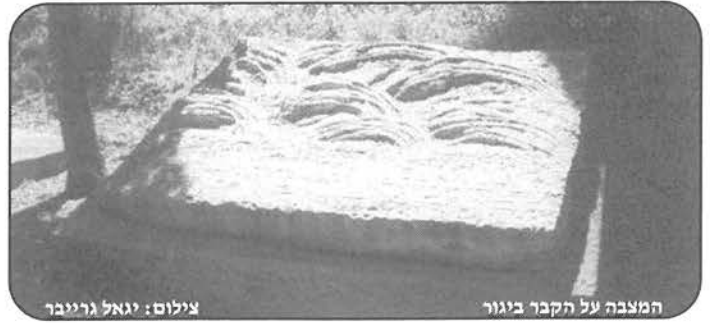
בהמשך לכתבות הקודמות על אתרים הקשורים למעלליה של כנופיית עז א-דין אל-קסאם בשנות השלושים, אספר הפעם על קבר האחים בקיבוץ יגור

לפתיחתו נהגו לקבור את נפטרי יגור בחיפה). בהלוויה רבת המשתתפים הספיד את הנרצחים דוד בן גוריון, שאמר בין השאר: "יד הגורל הייתה בנפש שלושת חברינו שבאו כמונו בלב טהור לעבוד את הארץ ולהקים פה מולדת לעם חסר מולדת..."

השלושה נטמנו בקבר אחים שהמצבה שהונחה עליו, עם תבליט של שדה שיבולים, עוצבה על ידי הפסלת בתיה ליסנסקי. לא ברור מי ביצע את העבודה בפועל. בתחילה לא היה ידוע מי הם הרוצחים, ורק לאחר לכידת רוצחי האב ובנו בנהלל, בדצמבר 1932 (ראו "הגלילה" 22 ו-24), הוברר כי כנופיית עז א-דין אל-קסאם היא שארבה לחברי יגור באותו לילה. הייתה זו פעולת הטרור הראשונה של הכנופיה.

בית הקברות שנחנך ב-1929 שירת את קיבוץ יגור עד 1945, אז נבנה בית קברות חדש ממערב למשק. כיום נמצא בית הקברות הישן בתוך שטח הקיבוץ כשהוא מוקף בתי מגורים. המקום מטופל ומטופח על ידי החברים, וביזומת כמה מהם הוצב שלט הסברה בכניסה אליו. הוא נמנה כעת עם אתרי הקיבוץ המהווים ביחד את "שביל יגור", עליו סיפר לאחרונה גבי קרדוש ב"הגלילה".

יגאל גרייבר הוא מורה דרך וחבר הנהלת העמותה לתולדות חיפה.

צילום: יגאל גרייבר

המצבה על הקבר ביגור

ביום ראשון, החמישה באפריל 1931, בשעה 21:30, חזרה לקיבוץ יגור עגלה רתומה לזוג פרדות ובה שנים-עשר מחברי הקיבוץ, שיצאו כמה שעות קודם לכן למסיבה בשכונת נשר שבפאתי חיפה. במרחק של כמאתיים מטרים מהכניסה לקיבוץ, שהוקם תשע שנים קודם לכן, נפתחה לעברם אש ממארב ומהיריות נהרגו שלושה צעירים ועוד ארבעה נפצעו. ההרוגים - הינדה פישמן בת 25, שמואל דיזל בן 22 ויעקב זמיר בן 23 - הובאו לקבורה בבית הקברות הקטן של הקיבוץ, שנפתח רק ב-1929 (עד

בית שלוה בצפת מרים מלכה

אברהם ליכט

בעקבות פעולות האיבה. הם עמדו על כך שישימש את חיילי גדוד המשמר האירי הראשון, בטענה שיהיה עמדת הגנה על היהודים מפני הערבים ונקודת ביקורת בכניסה לרובע היהודי. מאחוריו הוקם

השנייה, החזיקה "ההגנה" עמדה על גג המבנה ששלט על שכונת חארת אל אקרד הערבית. מעמדה זו ירו אנשי "ההגנה" על התושבים הערבים מדי פעם, עד שהבריטים סילקו אותם משם והשתלטו על המבנה.

במשך כל מלחמת העולם השנייה, בשנים 1939-1945, השתמשו הבריטים במבנה לצרכיהם, ובין היתר התמקמה בו יחידת הנוטרים (גפירים) המקומית. כן שימש המקום כעמדת שליטה בגבול שבין הרובע היהודי לערבי, ושכנו בו תחנת משטרה ובית משפט מנדטורי. בשנים 1945-1947 שימש בית שלוה מעון לילי עליית הנוער, ניצולי שואה ברובם, שלמדו בבית הספר המקצועי ע"ש גרין בצפת. עם תחילת פעולות האיבה בעיר, בסוף 1947, פונו הנערים מן המבנה ושוכנו זמנית במלון תל אביב שברובע היהודי.

בסוף 1947 הופקע הבית על ידי הבריטים

ממערב לצומת הרחובות ירושלים והפלמ"ח, בכניסה לצפת, עמד עד לאחרונה בניין אבן בן שלוש קומות: בית שלוה, מהבניינים ההיסטוריים הבולטים באזור זה של העיר.

הוא ניצב על מה שהיה הגבול בין הרובע הערבי לרובע היהודי, וחלש על מסעף הדרכים היחיד בכניסה לעיר ולרבעיה השונים.

המבנה הוקם בשנת 1936 לערך, בשותפות של בעל הקרקע, חאגי פואד אל חולי, עם שני יהודים בשם אבו עלי (בן ישראל) ושאנן. על הפעלתו חלוקים המקורות: גרסה אחת אומרת שהשותפים היהודים הפעילו אותו כבית מלון, ואילו השנייה מספרת שהושכר לברוך ברזל הצפתי, והוא שפתח בו בית הבראה בשם בית שלוה. יהיו מפעיליו אשר יהיו - העסק נקלע לקשיים עם התמוטטות ענף התיירות בגליל בשנות המרד הערבי, ונסגר.

תקופה מסוימת, סמוך לתחילת מלחמת העולם

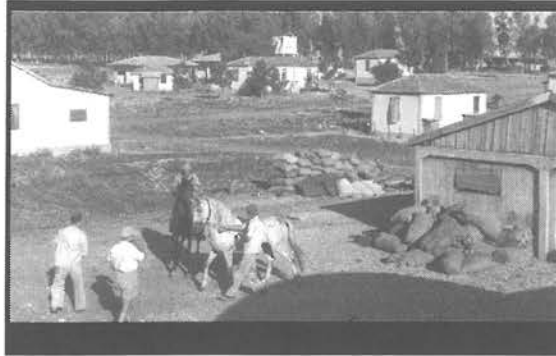
באדיבות "אתרים"

מבנה בטון, כחלק ממערך ההגנה הבריטי. ב-16 באפריל 1948 פינו הבריטים את צפת והניחו את בית שלוה עם עוד עמדות אסטרטגיות בעיר להשתלטות הכוחות הערבים. בשל מקומו המיוחד הייתה חשיבות גדולה לשליטה בו, ובא' אייר תשי"ח (10.5.48) הסתערו עליו כוחות הפלמ"ח מהגדוד השלישי של חטיבת יפתח, וכבשוהו. לוח הזיכרון שהיה קבוע על קירו החיצוני הנציח את זכרו של המ"מ אברהם ליכט, שעמד בראש המחלקה הכובשת. ב-1952 נפתח בבניין בית חרושת לחלבה, שפעל בו עד 1984. גלגוליו המגוונים של המקום ניכרו על פניו, ושנים של עזובה החמירו את המוזרות הארכיטקטונית של הבניין שהפך למבנה תעשייתי. בשל מיקומו המיוחד תוכנן, בין השאר, להקים בו מרכז תיירות ומידע שיהווה נקודת יציאה לסיורים בצפת.

לאחרונה נרכש המקום על ידי מכללת צפת, שהרסה אותו כדי להקים במקומו מבנה חדש לצרכיה. חזית המבנה תשוחזר, ושלט זיכרון חדש למגני צפת יותקן עליה. בספריה שתוקם במתחם תוקדש פינה למורשת ההגנה על העיר. מרים מלכה מנהלת את אתר מצודת ביריה.

ב-1927 החלה פיק"א לבנות בתים ורפתות במחניים. רוב הבתים נבנו מבטון, שהחול להכנתו הובא משפת אגם החולה. בבניין שאני משפץ היום מצאתי קונכיית מהאגם בבטון ובמילוי שמתחת למרצפות

השכונה משני צידי הרחוב. באותן שנים נבנו בשכונה הרבה בתים, ואלה מהם שלא נהרסו במכוון מחזיקים מעמד עד היום. בעזרת האדריכל עופר סבר, שהוא גם מהנדס בנייה ומומחה לשימור, הכנו חוברת תיעוד ותכניות מפורטות לשיפוץ הבית. קנינו מאוסף התצלומים הלאומי את התצלום המודפס כאן, משנת 1946, בו נראה חלקו הדרומי של הקיבוץ בתקופת קבוצת יודפת. במרכז התמונה רואים את מגדל המים של מחניים, ומאחוריו את שדרת האקליפטוסים שלצד הכביש לדמשק. הבית המסתיר את עמודי מגדל המים קיים עד היום, והבניין שמימינו הוא כעת ארכיון. בית המגורים המסתיר חלק מבניין הארכיון הוא "בית הינדה", שלפניו עץ הצאלון העומד שם עד היום.

הבית שמדרום לו, הנראה בצד השמאלי של התמונה. מהרפת של בית הינדה רואים רק את פינת הגג. בתקופת יודפת ובשנותיו הראשונות של קיבוץ מחניים היא שימשה כבית הגרטור. כוונתנו לשמר את רוב מרכיבי המבנה הקיים, לשחזר חלקים בלויים, להתאימו לחיים מודרניים ולשמור שמראו החיצוני יהיה דומה ככל האפשר למראהו בתמונה זו.

במהלך הכנת החוברת ההיסטורית על הבית היה לי העונג לראיין את אביב קלר מראש פינה, יליד 1918, שהרבה לבקר במחניים בשנות העשרים וזוכר היטב את בתי המושבה. מולי קיפניס הוא חבר מחניים.

נולדתי במחניים לפני 54 שנים ואני חבר בה עד היום. בשנים האחרונות, עם חלוקת שטחי המגורים בקיבוץ למגרשים פרטיים, צורף למגרש של משפחתי בית ישן בן שני חדרים - חדר גדול עם דלת חיצונית ושלושה חלונות מדרום, וחדר קטן עם דלת חיצונית ושני חלונות מצפון. בעבר היה זה בית המגורים הקרוב ביותר לכביש לדמשק, שעבר מדרום ליישוב. הוא נבנה ב-1928, ניטש ב-1930, ובתקופת שבה ישבה במחניים קבוצת יודפת שימש כבית מגורים. מהקמת הקיבוץ ועד לשנות השבעים הייתה בו המתפרה של סבתא הינדה, ומאז נקרא במחניים "בית הינדה". לאחר מכן שימש כמחסן לתחפושות ובשנים האחרונות שב וניטש. אנו החלטנו לשפץ את המבנה על פי כללי השימור של מבנים בגילו, ולהפכו מחדש לבית מגורים.

באוגוסט 1927 החלה פיק"א לבנות בתים ורפתות במחניים, מדרום לכביש לדמשק. חוץ מבית אחד, שנבנה מאבן שנלקחה מחצר הבהמות שפורקה, נבנו כל הבתים מבטון. החול לבטון הובא על פי העדויות משפת אגם החולה, ואכן - בתוך הבטון ובמילוי שמתחת למרצפות ב"בית הינדה" מצאתי קונכיית. בין הבתים הפרידה גדר רשת, וגדר כזו נמשכה לאורך

מוזיאון בית הצנחן ואסון הפייפר בקיבוץ מעגן עלי קדם

ב-29.7.1954, בשנת העשור לשליחות הצנחנים לאירופה, נערכה במעגן עצרת להסרת הלוט מעל עמוד הזיכרון. את העצרת קטע אסון מחריד, שלאחריו הוחלט להקים את "בית הצנחן"

קיבוץ מעגן עליה על הקרקע בנקודה הנוכחית. ביולי 1949, והשנה הוא חוגג שישים להיווסדו. מייסדיו היו בוגרי תנועת הבונים מטרינסילבניה, ושלושה מהם השתייכו לקבוצת צנחני ההצלה במלחמת העולם השנייה - יונה רוזן, יואל פלגי ופרץ גולדשטיין.

ב-29.7.1954, בשנת העשור לשליחות הצנחנים לאירופה, נערכה במעגן עצרת להסרת הלוט מעל עמוד הזיכרון לפרץ גולדשטיין שנספה בפעולה. בעצרת נכחו ראש הממשלה משה שרת, הוריו של גולדשטיין, הצנחנים עצמם ובני משפחותיהם, נציגי האזור והתנועה הקיבוצית וקהל של כ-3,000 איש. שרת התכוון לשאת במעמד זה נאום תקיף נגד עו"ד שמואל תמיר, שהאשים באותם ימים, במשפט קסטנר, את ההנהגה הציונית בהפקרת יהדות אירופה.

העצרת נקטעה על ידי אסון מחריד: מטוס פייפר, ובו הטייס אורי גלין והצלם אבשלום סטרוד, נפל אל המתחם שבו ישב קהל ההמונים. בתאונה נהרגו שבעה-עשר אנשים, בהם ארבעה מהצנחנים השליחים, הורים של חברי מעגן ואישים מוכרים כמו בן ציון ישראלי מכנרת, אליק שומרני מאפיקים, דניאל, בנו של אנצו סרני ואשתו עופרה. הטייס והצלם יצאו בשריטות קלות.

התחקיר העלה שהטייס השליך אל הקהל איגרת שנתפסה בגלגלי המטוס, וכשניסה לשחררה איבד שליטה על המטוס. האירוע התקבע בתודעת הציבור כ"אסון מעגן".

בעצה אחת עם אישים בממשלה ובסוכנות היהודית, ובשיתוף הצנחנים, הוחלט שבמקום בו אירע האסון יוקם "בית הצנחן" להנצחת השליחות. הוא נבנה בשנים 1954-1956 והמתכנן, האדריכל שי' אלמוזלינו, בחר להנמיך את מפלס הקרקע ולהשקיע את המבנה כך שלא

צילום: עלי קדם

יסתיר להולכים על מדרכות הקיבוץ את נוף הכנרת. הבניין נבנה בסגנון מודרני עם אלמנטים קלאסיים, ואת המגדל שמעליו מעטרות עבודות של האמן אריק קורן, בן קיבוץ אשדות יעקב. המבנה המקורי כלל שני אגפים: בראשון אולם כנסים ואירועים ל-450 איש, ששימש לאירועי תרבות וחגים של הקיבוץ ולכנסים של צה"ל וגופים נוספים, ובשני אגף הנצחה. באגף זה היה חדר התייחדות עם זכר הצנחנים ("החדר

העגול"), אתר זיכרון לבני משפחות של חברי מעגן שנספו בשואה, חדר זיכרון לבני מעגן וחברי הקיבוץ שנפלו במלחמות ישראל ולוח זיכרון לשבעה-עשר הנספים באסון. בין האגפים מפרידה מבואה הנפתחת אל נוף הכנרת. המבנה, הניצב במרכז היישוב ליד החוף, הפך עם הזמן לאחד הסמלים המובהקים של מעגן. הוא היה במשך שנים המרכז התרבותי של הקיבוץ, והתקיימו בו הצגות, מופעים וכמושב הסרט השבועי. אחד משיאיו היה הקלטת

התוכנית "בידור 63", בהנחיית עזריה רפפורט ובכיכובם של אורי זוהר ושיקה אופיר (המערכון "תקרית הגבול"). בראשית שנות התשעים שופץ האולם בעזרת משרד הביטחון והמועצה האזורית עמק הירדן, והוחלט להחזירו לייעודו המקורי - הנצחה. הוקמה בו תערוכת קבע על שליחות הצנחנים, שעוצבה על ידי שרה חיים-הופמן מדגניה א', ורוכזו בו ספרים, תעודות ומסמכים הנוגעים לפרשה, וכן ספרות על יהדות הונגריה וטרנסילבניה ועל השואה. הוא מארח קבוצות של

תלמידים מהארץ ומחול"ל, ופתוח לקהל הרחב בתיאום מראש.

יואל פלגי היה בן דודה של אמי ז"ל, שרה קדם-קראוס (לבית הירש). פרץ גולדשטיין היה בן עירה - לודו שברומניה, והתחנך יחד איתה בחברת הנוער באפיקים. תמונת הפייפר הנופל על הקהל זכורה לי מילדותי - צפינו באירוע מרחוק.

עלי קדם הוא עיתונאי ומנהל השידוק של כפר הנופש מעגן.

על הולדת השם נרקמה אגדה מקומית, לפיה המקור לו הוא קריאתו של שומר הלילה בקיבוץ "חברות וחברים! איילת השחר עליכם!"

טבריה בנתיב "דרך דמשק" הממלכית, החולף במערבה של בקעת גיניסר (השם גיניסר הנהוג בימינו הוא שגוי, והשם המקורי מימי קדם הוא "גיניסר" - "גינות שרים" בארמית). הדרך עברה ליד אותה "טחונת נגימת א-סובח", ויש להניח כי מורגשטון היה בין עובדי הכפייה שראו אותה מדי יום. האם כך נולד במוחו, או כשעשוע לשון בפי חבריו, הקשר בין שם משפחתו ("כוכב הבוקר" בגרמנית ובאידיש), לשמה הערבי הציורי של הטחנה, ולכן תרגם כך את שמו לערבית, מה שהוליד לימים את השם העברי איילת השחר? ועוד סיפור על איילת השחר: בשנות השישים הקים בה דוב אשכול את בית ההארכה הראשון בתנועה הקיבוצית, שזכה לקיתונות של זעם ("חברי קיבוץ לא נועדו לשרת תיירים!"), עד שהחלו קיבוצים נוספים לחקותו. התיירים היהודים מארה"ב שהתארחו בו כינו אותו "Black Boy" - כי על פי "גרסא דינקותא" הגו את שם הקיבוץ "הילד השחור". ואכן, כשנסגר לימים בית ההארכה, הפך המקום למרכז קליטה לעולי אתיופיה...

יהודה זיו הוא חוקר ארץ-ישראל וחבר ועדת השמות הממשלתית. ספרו האחרון, "רעג של מקום", מבא סיפורים שמאחורי שמות מקומות.

אלא שבאף אחת מהמפות שקדמו להקמת הקיבוץ לא צוין שמו הערבי, לכאורה, "נגימת א-צבח". רק בראשית שנות השלושים ציינו המפות המנדטוריות את Kh. Najmat as-Subh הסמוכה לקיבוץ, בצד תעתיק השם העברי Ayelet hash Shabar. השם חזר במפות, משום מה, גם כשמה של טחנת קמח על גדת הירדן, מזרחית לקיבוץ, שנקראה "סאחלנת נגימת א-צבח". לעומת זאת, מפת הקרן הבריטית (PEF) משנות השבעים של המאה הי"ט ציינה טחנת קמח בעלת שם זהה בפתח ואדי רלבדיה (נחל צלמון).

איך נתגלגל אפוא שם ערבי זה אל קיבוץ איילת השחר? זקני ראש פינה סיפרו מסורת מקומית: בשנת 1892 רכש אוסוביצקי מצפון למושבה את אדמות וז'יה ואדמות וקאץ (תל חצור). תחילה עיבדו אותן איכרי המושבה, והחלקה שממזרח לתל נמסרה לאיכר בעל שם מסובך - מורגשטון, שפועליו הערבים "שברו את השיניים" בניסיון להגותו.

ארבע שנים לאחר מכן החלו התורכים לסלול את כביש טבריה-נצרת באמצעות עובדי כפייה, כמקובל בעת ההיא. גם צעירי ראש פינה היו בין המגויסים לעבודה, והם ירדו מדי שבוע אל

היחיד אוסוביצקי, הממונה מטעם הברון רוטשילד על מושבות הגליל, מסר בשנת 1916 לקבוצת פועלים בשם "החורשים" חלקת קרקע במזרח תל חצור. שנתיים לאחר מכן החליטו "החורשים" להקים במקום קיבוץ חדש, וכיוון שהחלקה נקראה בערבית "נגימת א-צבח" (כוכב הבוקר), הציע המורה כנעני לקרוא לקיבוץ בשם העברי המצלצל "איילת השחר" - תרגום מליצי של השם בעקבות תהילים כב: 1 "למנצח על אילת השחר, מזמור". בכור ילדי הקיבוץ זכה גם הוא, מאותו טעם, בשם כוכב, והוריו - רוחמה וליביל וישיבסקי - אף עברתו את שם משפחתם לשחר.

על הולדת השם נרקמה לימים אגדה מקומית, המספרת כי כשנוסד הקיבוץ לא היו לו לא שם ולא שעון. כשנראה כוכב הבוקר מעל חצר המשק היה שומר הלילה מכריז: "חברות וחברים! איילת השחר עליכם!" כשביקשו לקרוא לקיבוץ בשם ישבו החברים כל הלילה ושם לא מצאו, עד שנשמעה לפתע קריאת השומר. אמרו המסובים: "הלא איילת השחר היא המעוררת אותנו... הבה נקרא לקיבוצנו איילת השחר" (על פי ז' וילנאי, "אריאל" - אנציקלופדיה לידיעת ארץ-ישראל, כרך א').

תואר ראשון בלימודי שימור במכללה האקדמית גליל מערבי נדב קשטן

לציון להכריז על תוכנית מתאר ללב ההיסטורי של המושבה, ובעקבותיה יבואו ודאי יישובים אחרים. תוכניות שימור נוספות, באתרים שונים ובהיקפים שונים, זקוקות לאנשי מקצוע, למשל בחפירות ארכיאולוגיות, בתכנון ופיתוח של פארקים וגנים, בשמורות טבע ובשכונות היסטוריות בערים כחיפה, עכו, באר שבע ועוד. כל אלה יזדקקו למשמרים מקצועיים, והתוכנית החדשה שמקיימת המכללה באה להקדים תשובה לצורך זה. במהלך הלימודים ילוו הסטודנטים פרויקטים של שימור וישתמשו לשם כך במעבדת השימור הגדולה בארץ, המוקמת בימים אלה במכללה. תקופת ההתמחות תעניק להם לא רק התנסות מעשית בנושאי הלימוד, אלא גם אפשרויות עבודה בגופים ומוסדות העוסקים בתוכניות פיתוח ובפרויקטים ברמה העירונית, המחוזית והארצית.

לפרטים: 04-9015100, www.wgalil.ac.il

ד"ר נדב קשטן הוא ראש החוג ללימודי שימור במכללה האקדמית גליל מערבי.

המכללה האקדמית גליל מערבי תפתח בשנת הלימודים הקרובה תוכנית לתואר ראשון בשימור המורשת הבנויה, בראשות ד"ר נדב קשטן. זה החוג היחיד בישראל לתואר ראשון בתחום השימור, והוא יכשיר אנשי מקצוע בתחום וישלב קורסים תיאורטיים ומעשיים בנושאי אמנות, ארכיאולוגיה, היסטוריה, חוק, אדריכלות והנדסה.

כידוע, רבים מהמבנים הזקוקים לשימור בארץ אינם זוכים להתייחסות ראויה, בשל היעדר משאבים וחוסר באנשי מקצוע בתחום. העושר והרב-גוניות של אתרי המורשת יוצרים אתגר לאומי שיש לו השלכות על תכנון יישובים, על מראם ועל מצב התיירות בארץ, וכיום התבססה הדעה שיש להגביל פיתוח יתר של ערים, יישובים ותעשייה על חשבון המורשת. הנסיון מלמד כי ערים ואתרים, כמו תל אביב חיפה וזיכרון יעקב, קידמו תוכניות שימור עירוניות ובעקבותיהן שידרגו את המצב התיירותי, הכלכלי והחברתי. ההכרה בכך הביאה, למשל, לאחרונה גם את עיריית ראשון

ממדף הספרים שלי יוני גדעוני

מרדכי נאור, כגזיה לרכבת העמק, ספריית יהודה דקל, המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל, תשס"ט, 2009.

זה הוא הספר הראשון שיצא לאור בהוצאה החדשה שהקימה המועצה לשימור על שם יהודה דקל ז"ל. אני רוצה לפתוח את הסקירה בברכה חמה להוצאה החדשה, שתמשיך להוציא לאור חומר מעניין וחשוב להנאת כולנו. "בחזרה לרכבת העמק" משלים את פעולותיהם של המועצה ושל גופים נוספים לשיקום ושחזור התחנות לאורך מסילת הברזל של "רכבת העמק", שהייתה חלק מהתוואי של הרכבת החיג'אזית החשובה. בצורה ברורה ועניינית נותן לנו נאור סקירה היסטורית על פיתוח הרכבת, על המתכננים והמבצעים שלה, על המסילות שהסתעפו ממנה ועוד ועוד. יש הרבה מידע על שבע התחנות הראשיות שעל קו חיפה - צמח ועל יתר התחנות שקמו עם השנים לאורך המסילה. בעיות של אספקת מים ופחם לקטרים ואילוצים טכניים נוספים גרמו לקצב הנסיעה האיטי של הרכבת, וגררו הרבה סיפורים וציזבוטים על כך. מקום חשוב בספר ניתן לתרומתה של רכבת העמק לפיתוח ההתיישבות באזור, בעיקר היהודית. היא הייתה עורק חיים והובילה אנשים ותוצרת חקלאית לחיפה ולדמשק. מקומה החשוב בסדר היום של התושבים עולה בבירור מדפי הספר ומן התמונות הרבות המשובצות בו. "בחזרה לרכבת העמק" מלווה גם במפות ואיורים, והוא תוספת יפה למדף ספרי ארץ-ישראל שלנו.

שימור בקיבוץ

נהייתי מהגיליון האחרון של "הגלילה", וברצוני להתייחס לכתבתו של בצלאל רינות על שימור הקיבוץ. יפה כתב בצלאל, אך יש להקפיד שלא לכתוב "שימור הקיבוץ" אלא "שימור בקיבוץ". הרי הכוונה היא לשמר את הבנוי, את מה שענה בזמנו על צרכי של החברה השיתופית - הקיבוץ. אפילו אם המהות והתוכן הולכים ונעלמים - את הקיבוץ דאז כבר מזמן אין לשמר.

ברצוני להדגיש כי שימור "הקיבוץ" טמון בתיעודו ההיסטורי, החברתי, החינוכי ובמקרה שלנו - המרחבי-אדריכלי. התיעוד מחבר את התכנון והמהות למכלול אחד, ו"רוח" הקיבוץ נשמרת. ללא תיעוד לא יוכל שימור המבנה או הגן, יפה ככל שיהיה, לבטא את המהות שהייתה בהם.

הארכיון "תיעוד התכנון והאדריכלות של הקיבוץ" שהקמתי מכיל כבר יותר מ-2,000 מסמכים, כתבות ומאמרים, ובמקביל מתעד "אלבום הקיבוץ" כ-10,000 תמונות, צילומים ואיורים של הקיבוץ מאז הקמת דגניה ועד קצת מעבר ל-1990. הספר "לא עיר ולא כפר - האדריכלות של הקיבוץ" אמור לצאת לאור בהוצאת "יד טבנקין", "המועצה לשימור אתרים" ו"בצלאל" לקראת שנת המאה של דגניה, ב-2010.

אדריכל פרקי כהנא, בית העמק

בית בוביס בחיפה

קראתי בעניין את כתבתו של גד סובול על בית בוביס בגיליון האחרון, וברצוני להוסיף שתי עובדות מעניינות.

א. במרכז המסחרי החדש, שנבנה ליד הנמל בשנים 1936-1934, יש רחובות שזכו בשמות מסחריים כמו רחוב פקדון, רחוב חשבון, רחוב הבנקים ועוד, אך שמו של רחוב אחד יוצא דופן: רחוב שרה. רבים סבורים כי הוא נקרא על שם שרה אמנו או על שם שרה אהרונסון, ובלקסיקון הרחובות של חיפה משנת 1980 הוא מיוחס לאשת החייל שהקימה עם בעלה אכסנייה בעיר בתקציב 1837. האמת שונה ומפתיעה: רחוב שרה נקרא לכבודו של אָמין סָכָה, סוחר נוצרי-אורתודוקסי מסוריה שמכר ליזמים את השטח שעליו הוקם המרכז המסחרי. ברבות הימים השתבש השם והפך ל"שרה", ומכאן הטעות.

ב. בבית בוביס פעל בימי המנדט סניף של "בנק הולנדי". בשנת 1936 עבד בו ראול ולנברג, חסיד אומות העולם השוודי. הוא נשלח לפלסטינה להתמחות בבנקאות בין-לאומית, וגר בחיפה ברחוב ארלוזורוב 17 (הסיפור מוזכר בספרי "לטייל בחיפה - בין כרמל לים"). במלחמת העולם השנייה פעל כידוע ולנברג בבודפשט והציל אלפי יהודים באמצעות תעודות חסות שוודיות. הוא מת בכלא סובייטי שבו נכלא מאז סוף המלחמה. בחיפה, כמו בערים נוספות בעולם, נקרא רחוב על שמו.

יעקב שורר, עורך "חיפה", ביטאון העמותה לתולדות חיפה

תערוכת צילומי תל אביב של הצלם יצחק קלטר ירון לביץ

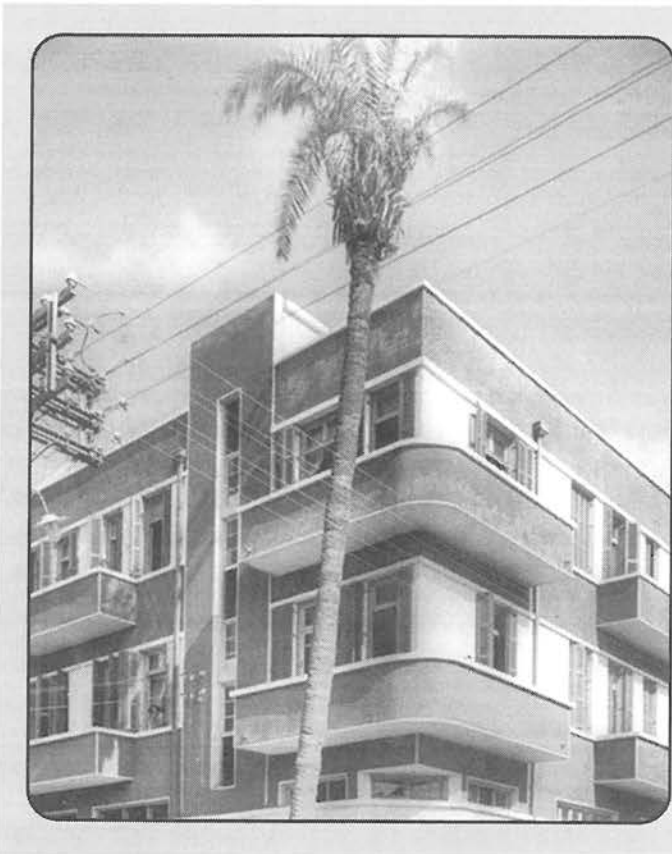
בגלריה מינוטאור בתל אביב הוצגה בחודשים יולי ואוגוסט התערוכה "יצחק קלטר - אוסף צילומים", ובה תצלומים של בתי תל אביב משנות השלושים

ובבנייה בתל אביב, שמחתי מאד כשפנו אלי מחו"ל ביוני השנה בהצעה להציג בגלריה בתל אביב מתצלומי של קלטר. דאגתי להביאם ארצה ולהציגם, ותגובות המבקרים בתערוכה לימדו אותי איזו חשיבות יש להכרת ההיסטוריה של המקום שבו אנו חיים ולתיעודה.

בתערוכה הוצג מקבץ של תצלומי אדריכלות ה"אר דקו", שקדמה לסגנון הבין-לאומי. בניגוד לצבעם הלבן של בתי "העיר הלבנה", נצבעו בניינים אלה בצבעים שונים, כמו למשל "הבית האדום" או "הווילה הכחולה". מעניין שבצילומים אין כמעט נוכחות אנושית, ונראה שקלטר הקפיד על כך כדי שלא למשוך את עין המתבונן אל פרטים שאינם רלוונטיים.

אני שמח וגאה שהייתה לי הזכות להציג את התערוכה בשנת היובל לתל אביב. בימים אלה היא מועברת לתצוגה בפריס, ומעוררת גם שם עניין רב.

ירון לביץ הוא בעל הגלריה מינוטאור בתל-אביב.

יצחק קלטר, שחי בשנים 1903-1995, היה אחד הצלמים הפוריים ביותר בתולדות הבנייה בתל אביב. בתצלומיו משנות השלושים תיעד את התפתחות העיר ואת פריחת הסגנון הבינלאומי בה, ולצד עבודתו בתל אביב צילם גם בירושלים, רחובות, חיפה ועוד.

כצלם מקצועי הוזמן קלטר לצלם בניינים, חלקם מיד עם הקמתם, ועבודותיו מאופיינות בניקיון ופשטות, עם הרבה עיסוק באור ובצל של העיר. תצלומיו תרמו תרומה חשובה ליצירת המיתוס של "העיר הלבנה", שזכתה ב-2003 בתואר אתר מורשת עולמי מטעם אונסק"ו. עד לסוף שנות הארבעים הוא המשיך להשתמש בנגטיבים מזכוכית, כדי לשמור על האיכות המיוחדת של תצלומיו. לאחר שנפטר נרכש חלק מארכיונו, ובו כ-2,500 תשלילי זכוכית והדפסים, על ידי אגודת המהנדסים והאדריכלים, ונתרם למוזיאון תל אביב לאומנות. חלק אחר הגיע לארכיון באירופה ונשמר שם.

כמי שתמיד התעניין בארכיטקטורה

יוצא לאור על-ידי ועדות הגליל העליון והתחתון ואזור העמקים של המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל, בסיוע המכללה האקדמית גליל מערבי.

כתובת המערכת: המועצה לשימור אתרי מורשת, משטרת נהלל, ת.ד. 865, רמת ישי, 30095. טלפון: 04-6415073,

פקס: 04-6514540, דוא"ל: merav1806@gmail.com.

עורכת: מירב גרץ רונן. חברי המערכת: ענת יוניס, עמרי שלמון, שמעון צפריר, נדב קלר, עלי כהן, בצלאל רינות, יוני דעוני, רבקה אמבון, גדעון גלעדי. נדפס בדפוס י.ט.כ. מגדל העמק, טלפון 04-6540243.